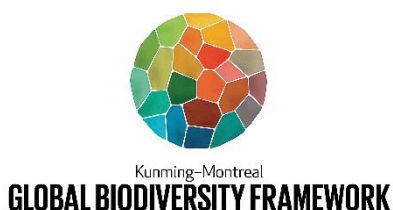

Природоохоронні території в новій реальності: глобальна ціль і шляхи її досягнення

¹Тетяна НОВОЖИЛОВА, ²Валерія КРЮЧКОВА, ³Ростислав ПІТАК

¹кафедра хімічної техніки та промислової екології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», УКРАЇНА

Куньмінсько-Монреальська Глобальна рамкова програма з біорізноманіття (Global Biodiversity Framework, GBF) – це історична міжнародна угода, ухвалена 19 грудня 2022 року на п'ятнадцятій Конференції Сторін (COP15) Конвенції про біологічне різноманіття (Convention on Biological Diversity, CBD), що відбулася в Монреалі, Канада [1]. Програма є результатом чотирирічного процесу глобальних консультацій і переговорів, базується на попередніх стратегічних планах Конвенції та спрямована на досягнення Цілей сталого розвитку. Спочатку документ був відомий як «Глобальна рамкова програма з біорізноманіття на період після 2020 року», однак після її ухвалення отримав офіційну назву «Глобальна рамкова програма з біорізноманіття».

Програму було розроблено у відповідь на стрімке скорочення біорізноманіття та з метою зупинити й обернути назад втрату природи до 2030 року, а також досягти гармонії між людиною і природою до 2050 року. Її структура включає чотири довгострокові цілі до 2050 року та 23 завдання на період до 2030 року, що охоплюють ключові аспекти охорони природи, сталого використання природних ресурсів, справедливого розподілу вигод від використання генетичних ресурсів і вдосконалення механізмів реалізації.

Програма спирається на наукові дані, зокрема на Доповіді про глобальну оцінку біорізноманіття та екосистемних послуг (Global Assessment Report of Biodiversity and Ecosystem Services) підготовлену Міжурядовою науково-політичною платформою з біорізноманіття та екосистемних послуг (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES), п'ятому виданні Глобальної перспективи у сфері біорізноманіття (Global Biodiversity Outlook) та інших авторитетних джерелах, що підтверджують безпрецедентні темпи втрати природи. Програму неофіційно називають «Паризькою угодою для природи», і вона вважається найважливішою домовленістю в рамках Конвенції про біологічне різноманіття, яка символізує рішучість світової спільноти зберегти біологічне різноманіття для нинішніх і майбутніх поколінь.

Одним із центральних завдань програми є Ціль 3 на період до 2030 року, спрямована на розширення природоохоронних територій. Вона передбачає, що до 2030 року принаймні 30 % наземних, внутрішніх водних, прибережних і морських територій, особливо тих, що мають особливе значення для збереження біорізноманіття, функціонування екосистем і надання екосистемних послуг, будуть ефективно охоронятися та управлятися. Це має відбуватися через екологічно репрезентативні, взаємопов'язані та справедливо керовані системи природоохоронних територій (Protected Areas, PAs) і інших ефективних територіальних

заходів зі збереження (Other Effective Area-Based Conservation Measures, OECMs). Підкреслюється необхідність визнання корінних і традиційних територій. Також природоохоронні території мають бути інтегровані в ширші ландшафти, морські простори й океан. Ціль 3 спрямована не лише на кількісне розширення природоохоронних територій, а й на покращення їхньої ефективності, справедливості, взаємодії та відповідності глобальним природоохоронним і соціальним пріоритетам. Ця ціль також отримала широку міжнародну відомість під назвою «30 на 30» (30×30) – глобальна ініціатива, що передбачає охорону 30 % суші й морів планети до 2030 року.

Ціль 3 є не лише кількісним продовженням Айтінської Цілі 11, а й відображенням якісної еволюції міжнародних підходів до збереження природи, акцентуючи важливість прав людини, соціальної справедливості та системності в природоохоронній діяльності. Для її досягнення потрібні прискорені дії, включаючи інтеграцію природоохоронних територій у національне планування, підвищення якості управління, залучення громад та забезпечення міжнародної підтримки.

Елементи Цілі 3 Глобальної рамкової програми з біорізноманіття тісно переплітаються з низкою завдань Цілей сталого розвитку (ЦСР), що свідчить про її міжсекторальну значущість і системний підхід до збереження природи. Зокрема, Ціль 3 узгоджується із завданням ЦСР 6.6, яке передбачає захист та відновлення водозалежних екосистем – річок, водно-болотних угідь, озер і водоносних горизонтів, що є важливою умовою підтримання водної безпеки та забезпечення питною водою мільйонів людей. Також вона пов'язана із завданням ЦСР 11.4, що спрямоване на збереження світової культурної та природної спадщини, визнаючи охоронювані природні території як важливу складову історичної ідентичності та місцевого сталого розвитку. Завдання ЦСР 14.5, яке стосується збереження прибережних і морських районів, безпосередньо співзвучне з морським компонентом Цілі 3 та підтримує інтегроване управління морськими просторами задля збереження морської флори і фауни, а також продовольчої безпеки прибережних громад. Це узгоджується із завданням ЦСР 15.4, що акцентує увагу на охороні гірських екосистем, які є осередками ендемічних видів, джерелами прісної води та особливо вразливими до кліматичних змін. Саме ці території часто залишаються поза межами охоронних структур, а їх включення до пріоритетів збереження природи є важливим доповненням до реалізації Цілі 3. Таким чином, Ціль 3 не лише розширює просторове охоплення охорони природи, а й активно сприяє досягненню Цілей сталого розвитку.

Protected Planet Report – це офіційна серія глобальних звітів, які оцінюють стан, охоплення, якість і ефективність природоохоронних територій у світі. У 2024 році вперше звіт повністю сфокусований на прогресі у виконанні Цілі 3 Глобальної рамкової програми з біорізноманіття [2].

Згідно з Protected Planet Report 2024, прогрес у досягненні Цілі 3 залишається недостатнім. Станом на початок 2024 року під охороною перебуває 17,6 % суші та внутрішніх вод і 8,4 % морських акваторій. Із 2020 року під охорону було додатково взято 629 тис. км² наземних територій і 1,77 млн км² морських. Однак для досягнення цілі 30×30 потрібно додатково охопити 16,7 млн км² (12,42 %) суші та 78,3 млн км² (21,56 %) океанів. На національному рівні 51 країна вже досягла 30% охоплення суші, а 31 країна – 30 %

охоплення морських територій, що свідчить про високий рівень політичної волі та зусиль у певних регіонах.

Звіт також порушує питання якості та справедливості охорони. Лише 8,52 % суші перебувають під охороною і є взаємопов'язаними з іншими природними територіями. Понад дві третини ключових територій біорізноманіття (Key Biodiversity Areas, KBAs) уже охоплені охороною, однак 32 % залишаються без формального статусу. Аналіз репрезентативності показав, що багато екорегіонів усе ще недостатньо представлені в системі природоохоронних територій. Водночас більшість критично важливих природних активів, що забезпечують ключові екосистемні послуги, не мають охоронного статусу: менш ніж п'ята частина з них перебуває під захистом. Крім того, лише 3,95 % територій охороняються та управляються корінними народами і місцевими громадами, попри визнану роль таких спільнот у сталому управлінні природними ресурсами. Лише 0,22 % наземних і 0,001 % морських територій оцінено з точки зору справедливого управління, що свідчить про гостру нестачу моніторингу якості управління й участі громад.

Звіт підкреслює, що лише комплексний підхід до реалізації всіх складових Цілі 3 може забезпечити успіх глобальної політики збереження природи до 2030 року.

Для України реалізація Цілі 3 є як стратегічно важливим завданням, так і можливістю для екологічно сталого відновлення країни в умовах війни та повоєнної трансформації. Як Сторона Конвенції про біологічне різноманіття, Україна офіційно підтримує принципи та цілі GBF, зокрема глобальну ініціативу 30×30. Наразі Україна працює над оновленням Національної стратегії та плану дій з охорони біорізноманіття (National Biodiversity Strategies and Action Plans, NBSAP) з урахуванням нових орієнтирів GBF [3].

Враховуючи значні втрати екосистем внаслідок бойових дій, впровадження GBF може стати основою екологічно орієнтованого відновлення деокупованих територій і модернізації екологічної політики загалом.

Згідно з даними Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду станом на 1 січня 2024 року в Україні нараховується 9002 території та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 4,569 млн. га, а також морський заказник «Філофорне поле Зернова» площею 402,5 тис. га. В Україні низьке відношення площі природно-заповідного фонду до площі держави, яке становить 6,93 %. У більшості країн Європи площі, зайняті природоохоронними територіями, становлять у середньому 15 %. Узгодження з Глобальною рамковою програмою щодо збереження біорізноманіття та екологічними нормами ЄС потребує комплексного перегляду законів і прийняття нових підходів до управління природно-заповідним фондом. Перегляд законодавства має бути спрямований на виконання вимог ЄС щодо встановлення природоохоронного статусу для 30 % території України та забезпечення того, щоб щонайменше 10 % з них перебували під суворою охороною, як це передбачено Стратегією біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя (EU Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives), схваленою ЄС у 2020 році [4].

Особливого значення в українському контексті набуває застосування інших ефективних територіальних заходів зі збереження, включаючи громадські, приватні, релігійні та агроландшафтні форми охорони природи. Це дозволить не лише збільшити

охоплення, а й залучити до процесу збереження громадянське суспільство, релігійні організації та місцеві громади.

Таким чином, Ціль 3 відкриває для України можливості не лише виконати глобальні зобов'язання, а й зміцнити екологічну стійкість, соціальну справедливість і міжнародне партнерство у повоєнний період.

Література:

1. Конвенція про біологічне різноманіття. Куньмінсько-Монреальська Глобальна рамкова програма з біорізноманіття (Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework). Рішення COP/15/L.25, 19 грудня 2022 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cbd.int/gbf>
2. UNEP-WCMC and IUCN. Protected Planet Report 2024. Cambridge, United Kingdom; Gland, Switzerland: UNEP-WCMC and IUCN, 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitalreport.protectedplanet.net>
3. Програма розвитку ООН в Україні. Підтримка раних заходів щодо Глобальної рамкової програми збереження біорізноманіття [Електронний ресурс] // UNDP Ukraine. – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/pidtrymka-rannikh-zakhodiv-shchodo-hlobalnoyi-ramkovoyi-prohramy-zberezhennya-bioriznomanittya>
4. Європейська Комісія. Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року: Повернення природи у наше життя [Електронний ресурс] // EUR-Lex. – 2020. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380>

Адреса: вулиця Кирпичова, 2, Харків,
e-mail: kruchkova2680@gmail.com